

● Poruka pisca

Književni časopis SAVREMENIK
Broj 219-220-221/2014
Tumačenja

Branka Gajović
PISATI SE MORA

„Sve su priče ispričane“ – nadahnuta posve Borhesova misao koja zadivljuje svet!
Zašto Borhes? Horhe Fransisko Isidoro Luis Borhes Asevedo! Pa, moja baka Ruža Ružica Rujka Rulence Srculence istu misao izrekla je davno pre njega, i ponovila je više puta još dok sam bila mala, a sada sam i ja baka.

Zašto onda tom argentinskom piscu sa toliko imena, tom magu reči svetske slave, da verujem više nego svojoj baki?

Odgovor je, rekao bi neko, istaknut u samom pitanju – mag reči, svetske slave. Ali, to nije to. Meni ne treba magija reči savršenog pisca. Treba mi obična priča, jedna od onih koje je pričala moja baka, dečja priča puna dobrote i nežnosti koja bi pomogla da mi mir preplavi um.

Ruža nije pristajala da iskusi nemoć da svojom sudbinom vlada, već se kao „budni posmatrač života“, poput Čehova, trudila da ostavi otiske stvarnosti. Nastojala je da pripoveda naizgled bezazlene priče i da svet tumači na najjednostavniji način.

Eh, da mi je da je samo još jedanput vidim kako skida naočare i trlja one svoje nasmešene oči iz kojih je do poslednjeg treptaja iskrilo ubeđenje da samo plemenitost i dobre namere mogu spasti svet. Da mi je da vidim kako me gleda milostivo i pušta me da gospodarim njenim vremenom postavljajući joj stotinu pitanja. Da dođe i pruži mi zadivljujući uvid u modernu bolest današnjeg čoveka, opaku bolest čiji je osnovni simptom duhovna pustoš – život bez ljubavi, padanje u ravnodušnost, otupelost osećaja za druge...

Moj život se već uveliko spotiče o kamen međaš što razdvaja vek u kome sam iznikla od veka kojem duhom ne pripadam. Preda mnom je vreme čuda koja su naizgled nedokučiva da ih slobodno mogu nazivati skrivenim istinama, a ne čudima.

Jedna istina, ili čudo, jeste da još *jesam*. A da bih još *malo bila*, moram da izađem iz ogledala prividnosti, i sagledam pravo stanje stvari.

Moja istina natopljena je brigom. Svet doživljavam kao crnu rupu čovekove savesti u kojoj samo žilavi i nezajažljivi mogu da opstanu, oni otporni na nepravdu, pohlepu, izopačenost... Oni što žele da se cela vasiona okreće oko njih, kojima je važno da su samo oni važni, sebi i drugima, i oni što se mršte na stare ljude i misle da je starima istekao rok

trajanja, što na sve strane trube da ostatke požutelih uspomena starog sveta treba spaliti na lomači prevaziđenih zabluda.

Gde je Ruža, gde su njene sjajne poruke svima da ne pristaju na život bez ideala?!

Moje unutrašnje biće, duboko uznemireno, pod snažnim uticajem emocija i rastrzanih misli, pokušava da prodre u tajnu pravih vrednosti u vihoru posrnulog morala, u ovom obezduhovljenom vremenu, čije je osnovno obeležje sukob između civilizacije i prirode, između nade i beznada, između večito prisutnih takmaca – dobra i zla.

Uzaludno nastojim da osvetlim zbijenu potku isprepletanih niti zarobljene nutrine u istrošenom telesnom oklopu starog čoveka ophrvanog bolnom uznemirenošću duše što traži univerzalni smisao.

Možda mi u tome može pomoći pisanje? Možda.

Pisati ili ne pisati? Pre samo nekoliko decenija – nezamislivo pitanje. „Smisao pisanja u novom veku?“ – zanimljiva tema tribinskog ciklusa, nedavno održane javne rasprave u SKC-u u Beogradu, takođe je i moja tema razmišljanja.

Na tribini su učestvovali ugledni ljudi od pera. Šta su tamo govorili, ne znam. Nema sumnje, na odabir rasprava nagnala ih je nemoć književnika da se uklope u novu matricu poimanja umetnosti u novoj epohi, u novom dobu anarhičnog prekoračenja svih normi ponašanja, u čijoj se ikonografiji produkti kvazikulture sukobljavaju s vrhunskim ostvarenjima.

U ovo vreme *nemogućih* izuma sajber generacija, i neograničene moći medija, kad je život knjige u rukama gospodara marketinških klanova koji utiču na *profesionalne čitače* i gone ih da oblikuju poželjne modele pisanja, a zbunjenu široku čitalačku publiku teraju da veruje rečima neprikosnovenih procenitelja tuđe pameti, ostajem sama na promaji novih strujanja, sa strepnjom da će me oduvati vetrovi restlova postmoderne.

Pobornik sam individualizma – uzvišenog čovekovog prava, sad obesmišljenog i obezličnog, u ovom vremenu u kome *veliki brat* satire svako samoniklo seme osobnosti, i sve nas survava u ponor samoponištenja. Ustrojava nas u poslušnike, trome i bezizrazne osobe ispranih mozgova, i vlasnike nadgledanog ponašanja što žive iskonstruisane živote u svetu utemeljenom na jednoj vrsti do apsurdna dovedene otuđenosti.

Nažalost, danas se individualizam kažnjava jer znači reagovanje na nezadovoljstvo što se rađa i buja usled naturanja raščovečenog ponašanja *raspuštenih* u ciničnom, himeričnom svetu.

Međutim, mene ne interesuje projektovanje *umetničkog ambijenta*, umetničkog zabrana omeđenog slobodom nametnutog izraza. Iako je ovo vreme previranja – političkih, društvenih, civilizacijskih i svih drugih, vreme surovih sukoba interesa, najvećih užasa koje trpe svi narodi razglobljene planete, vreme tehnoloških čuda, beskrupuloznih ataka na zakone prirode i hirova njene odmazde, vreme nedopustivog čaranja po mračnim silama univerzuma, što ugrožava opstanak ljudske vrste i svih živih

bića..., želim da pišem. Osluškujem trenutak u kojem opstajavam, i tragam za smislom pisanja. Smisla, svakako, ima.

Ima i novo pitanje: O čemu pisati, a šta prećutati?

Pa, pola odgovora sam već dala. Zapravo, već sam napisala o čemu treba pisati. Ostaje mi da kažem šta treba prećutati, ili da li išta treba prećutati. Jer pisati se mora.

Kosmička vaga za tačno merenje vremena mog dolaska na ovaj svet zaustavila je svoj jezičak ravno na polovini prošloga veka. Šta se tada na nebu književnog stvaralaštva dešavalo, pojma nisam imala. Kasnije sam naučila sve što sam morala ili želela da znam: od književnosti starog veka (sumersko-vavilonske; indijske; antičke: helenske i rimske; hebrejske), preko srednjovekovne književnosti, zatim humanizma, renesanse, baroka, klasicizma, prosvetiteljstva, romantizma, realizma, pa do moderne književnosti sa više pravaca pretežno dekadentnog i formalističkog obeležja poput simbolizma, impresionizma, ekspresionizma, nadrealizma, futurizma, i drugih strujanja (dadaizma, akmeizma i dr.), i konačno do postmodernizma. Šta se dešavalo u vreme moga odrastanja i sazrevanja, predočavalo mi se samo. Preda mnom je bio izbor knjiga domaćih i stranih pisaca, poznatih i nepozantih, priznatih i nabeđenih, potcenjenih i prehvaljenih, iz *malih* i *velikih* zemalja...

Sve sam razumela i sve prihvatila kao neminovnost nastojanja da se tradicionalne vrednosti objedine i uključe u moderne svetske tokove. Čak i želju da se, po svaku cenu, uvek prikaže drugačija slika sveta proistekla iz novog ugla gledanja na stvari, fascinantna slika čoveka i kosmosa.

Svaki novi duhovni i umetnički pravac ima snažnu potrebu, i opravdanje, da zaore svoju prvu brazdu za setvu novih ideja, da se oplodi, razmnoži, razbokori, da *put do zvezda* pređašnjih pravaca pospe svojim mladim pupoljcima i osveži dah ustajalog vremena.

Isto opravdanje imao je postmodernizam krajem XX veka, kada se javio kao otpor utvrđenim autoritetima avangarde i modernizma.

Srpska postmodernistička proza rezultat je razvoja nacionalne književnosti, kao i uticaja drugih postmodernističkih obrazaca. Njena uočljiva osobenost, po mišljenju ukrajinske slavistkinje Ale Tatarenko, jeste „specifična veza sa formalizmom“. Srpski postmodernizam karakterišu „tekstualni eksperimenti“ i „formativne potrage“. „Mlada srpska proza“, kao i „mlada srpska kritika“ osamdesetih godina XX veka brižljivo je odgajala poetiku „visokog postmodernizma“. Zato je, po stručnom mišljenju Ale Tatarenko, „postmodernistički projekat u srpskoj književnosti ostvaren kreativno“.

Nadareni, obrazovani, radoznali, maštoviti, poetički hrabri mladi pisci dobro su se snalazili u savremenim književnim teorijama i praksama, te su „uspeli da stvore zaista vredna dela“. U svojoj *visokoj* oceni srpskog postmodernizma, poznata ukrajinska slavistkinja navela je ime jednog vrsnog srpskog poznavaoaca istorije srpske književnosti koji je srpskim čitaocima (i ne samo srpskim) podario svoju „veoma složenu prozu koja se pri tom može čitati kao najjednostavnija... pitanje je koliko se pri tome razume...“

E, upravo u ovim na kraju navedenim rečima Ale Tatarenko skriva se ključ za razumevanje moga negodovanja povodom tumačenja i vrednovanja srpskog i svakog drugog postmodernizma.

Znam, *drmanje* temelja jednog književnog pravca neargumentovanim iskazima neoprostiva je jeres. Pogotovo diranje u neprikosnovene veličine koje su svoje visokopozicionirano mesto na spirali uzdizanja do savršenstva stekli naprežući sve svoje snage da stvore jedno vrhunsko, neponovljivo delo, a koje se, na koncu, moralo tumačiti „kao poraz jednog plemenitog literarnog htenja“, kako bi to rekao Danilo Kiš, koji se na isti način izrazio govoreći o Džojsovom *Uliksu*.

Uzgred da napomenem, Džojsov *Uliks* znači prekretnicu u razvitku romana XX veka. Džojis je razbio tradicionalnu strukturu romana. Doduše, pre njega su to započeli Prust i Žid, i još neki manje poznati pisci, ali je Džojis u tome najdalje otišao, i time najviše uticao na pisce u celom svetu, baš kao i na Danila Kiša.

Džojis je odbacio princip odabiranja po važnosti. U svom glavnom delu rešio je da prikaže *sve* što je osećalo, mislilo, fantaziralo, doživljavalo nekoliko lica u toku samo jednog dana, 16. juna 1904, u Dublinu. U pripovedačkom smislu, za slavnog pisca sve je bilo podjednako važno ili nevažno – od banalnog obavljanja fizioloških potreba, preko uzgredno zapaženih detalja, nebitnih sitnica, pa do političkih ili religioznih shvatanja i ideala. Zbog tog nauma da prikaže baš sve knjiga je ispala ogromna – preko hiljadu stranica velikog formata. Iako se *Uliks* naziva romanom, profesor Dušan Puhalo ga je definisao kao „duže književno delo u prozi“ jer je to glomazno štivo imalo malo zajedničkog sa dotadašnjim normama te književne vrste.

A šta je sa ovim današnjim romanima koji skupe jedva stotinu i nešto stranica? Da li je ispravno nazivati ih romanima, ili je prikladniji izraz – *kraće književno delo u prozi u malom formatu*? Mislim da je čak ponekad reč *književno* suvišna.

Da se vratim na srpske postmoderniste.

Možda je Ala Tatarenko u pravu kad kaže da „proza srpskih postmodernista predstavlja izuzetno zahvalan materijal za proučavanje postmodernističkih prozних modela, ali i pravi izazov za kreativne čitaoce“? Možda moja neverica nije na mestu, pa treba da sumnjam u vlastitu kreativnost? Jedno je sigurno – nisam od onih površnih čitalaca koji nepromišljeno prihvataju privlačne sudove o piscima književnog pravca koji ih ne oduševljava. Ipak, Ali Tatarenko hoću da verujem. Volela bih da i ona veruje meni.

Ne znam da li bi mi bila oproštena smelost kada bih iznela svoje mišljenje o nekim predstavnicima srpske postmoderne? Kao njihov savremenik teško da mogu objektivno suditi. Možda je umesnije da ovaj nezahvalni *poduhvat* prepustim novim pokolenjima, ali sam sigurna da ima znatizeljnih čitalaca koji bi voleli da čuju šta znam i mislim:

– o onom piscu neobičnog dara čija je proza borhesovskog tipa, s naglaskom na fantastičnom, grotesknom, iskrivljenom, parodijskom; o književnom stvaraocu izuzetne reputacije čijoj se jezičkoj inventivnosti i stilskom majstorstvu dive mnogobrojni obožavaoci; o tvorcu remek-dela koji je izjavio da ga „zaokuplja večni problem forme“,

kome je ideal bio da napiše knjigu koja će moći da se čita kao enciklopedija; o velikanu srpske književnosti čija dela, ipak, „u sebi nose pukotine nesavršenosti“, da se poslužim Nabokovim krajnje iskrenim rečima upućenim Džojsovom *Uliksu*...

– o onom piscu za koga kažu da je naš evropski Borhes, odnosno predvodnik evropske postmoderne koji je, „u traženju načina da se oslobodi forme koju je literatura istrošila“ (znalački, lepo i jasno izražena misao Aleksandra Genisa, rusko-američkog pisca, književnog kritičara i esejiste, za koga je „umetnost oduzimanja stvaralački postupak kojim se, odbacivanjem nepotrebnog, napadnog, deskriptivnog, približava suštini“, za koga je lepota „u jednostavnom, svedenom na unutrašnje povećanje specifične težine svake pojedinosti“), izmislio pisanje hijeroglifima, i time uništio automatizam čitanja, odnosno usporio čitaoca; o tvorcu romana čiji je nelinearni siže, „koji se nikako ne da prepričati“, nastao od odvojenih fantastičnih mikropriča unutar neprohodnog proznog lavirinta kroz čije se hodnike nije lako snaći ako vam „na trenutak popusti pažnja“; o romansijeru i pripovedaču čudesne imaginacije koji je na leksikografskom modelu stvorio roman-leksikon u 100.000 reči, delo originalne konstrukcije, složene strukture proistekle iz primenjenog dokumentarnog i kompozicionog postupka, „slojevitu fantazmagoriju od ovoga i onoga sveta“; o neumornom kreativcu koji se razmahao u nesputanoj igri s naučnom fantastikom, dokumentima i činjenicama, i ponudio bizarni proizvod svoje mašte ispao iz vrtloga brojnih eksperimenata; o „pripovedaču košmara i igraču arhetipima“ (dobro ga tumači Genis), plodnom inovatoru čije su delo mnogi kritičari proglasili nezaobilaznim štivom novog veka, delo u kome „tehnička usavršenost nije potisnula sadržaj u drugi plan“, niti je „ugušila literarnost“, ali je u nestrpljivom čitaocu ugušila želju da *leksikon* pročita do kraja; o pedantnom profesoru koji je napisao odrednice idealnom čitaocu (a takav ne postoji) kako bi iz redosleda tih uputstava mogao da otkrije skriveni smisao „uvrnutе bajke“ (opet taj Genis) za koju su kritičari izjavili da je to knjiga XXI veka (objavljena 1985), očigledno zaboravljajući da predvide profil buduće mlade čitalačke publike, čija je reakcija, upućena piscu, zaista surova: Nemojte da nas učite kako da čitamo *rečnik*. „Otvoreno, dinamično, istraživačko čitanje“ uopšte nas ne zanima baš kao ni Vaša bujna mašta kojom spretno slikate predele svojih umetničkih svetova. Ne zanimaju nas Vaši eksperimenti... Nemamo vremena da tumačimo nerazumljivo...

– o piscu koji je „novostilistima“ dao programsku alternativu – pre svega napuštanje konvencija realističkog pripovedanja; o inovatoru ponesenom željom za egzibicijom sopstvene maštovitosti koji se opredelio za parodiranje, sažimanje, stvaranje nove proze opterećene fragmentarizacijom, i neretko obojene autobiografskim detaljima; o autoru „prilično zatvorenog, na momente čak hermetičnog izraza“, naglašeno složenog i artificijelnog, koji zahteva veliki napor, samim tim i otpor nestrpljivog čitaoca da tumači *šta je pisac hteo da kaže* u pojedinim delima; o pripovedaču koji voli da eksperimentiše formom (na primer, cela knjiga jedan pasus), pa mu je štivo nepregledno za čitanje, tekst ne *diše*, a čitalac ostaje bez daha usled nedostatka vremena da udahne

dovoljno vazduha; o spisatelju čije je stvaralaštvo na samom početku steklo nepodeljenu naklonost kritike, a kasnije novotarstvo raspolutilo vrednosni stav ljubitelja dobre knjige...

– o postmodernom sledbeniku Domanovića koji je na početku književničke karijere dobio vrlo nepovoljne kritike – da ono što on piše nije književnost, upravo zbog njegove spisateljske razigranosti, postmodernističkog poigravanja sadržinom i formom, i prepuštanja apsurd; o autoru kulturnih romana koji će, možda, svojim budućim delima doprineti da upravo roman, kao forma, nestane pošto je i sam u jednom intervjuu izjavio da je do tragičnog raspada Jugoslavije on već bio „izgradio svoj intelektualni habitus zasnovan na tradicionalnim vrednostima“, a kad je „Pandorina kutija u Jugoslaviji najednom otvorena i na svetlost dana su pokuljale bujice kolektivnog nesvesnog i nečistih savesti“, jasno je video „da stvari odlaze dođavola. E, pa kad je tako... neka i roman kao forma ide dođavola“; o prozaisti ovenčanom NIN-ovom nagradom za roman godine koji je potvrdio „da postmoderni roman u Srbiji još nije mrtav, za razliku od ostatka sveta“, kako je to smelo izjavio žiri.

Baš zanimljivo, sva četvorica navedena predstavnika srpske postmoderne dobitnici su NIN-ove nagrade za knjigu godine.

E pa, ne znam da li je umesno *ovako* pisati o nagrađenim piscima. Ali, ako se manem „sitničavog dostojanstva... profesure“, kao što je to učinio Vladimir Nabokov (tvorac *Lolite*), i dam maha ličnom viđenju književnosti, naglas izgovorim nedoumice što mi se motaju po glavi, i po glavama trezvenih čitalaca „koji su katkad i u delima kanonizovanih pisaca podozrevali sumnjivu vrednost“ (kako jasno kaže Predrag Brajović, član Srpskog književnog društva), onda bi vrednovanje nekih dela pojedinih pisaca zadobilo razumniju meru.

Na moju žalost, izdanci precvalog postmodernizma jednostavno ne daju da ih vreme slomi.

Iako se u svetu postmodernistički talas povlači kao cunami, za sobom ostavljajući *prazne duše*, u nas se još batrga, i dalje izvitoperuje, nudi kao matora mlada u novoj venčanici.

Svi nadživeli stvaraoci čija se umetnička dela mogu podvesti pod pojam *post-postmodernistička tumaranja*, ili *osmišljena zamajavanja* nedužnih poklonika knjige, i čitav *odbrambeni* sistem, sva raspoloživa sredstva za proizvodnju naručenih pohvala ludosti, za obesmišljavanje i obezvređivanje literature uopšte, ne zaslužuju nova tumačenja.

Na sreću, na pomolu su nove iskre radosti, novi radovi mladosti, novi podvizi osvešćenog dela čovečanstva! Njima kapu dole!

A meni? Meni bakina priča. Ali ne ona – „trla baba lan...“. Neću priču o bespovratno propuštenom smislu života. Ne trebaju mi greavi vapaji za milosrđem, za spasenjem od uništavalačke ravnodušnosti i razornih sila zaborava. Hoću bakinu priču, kao bakine kolače. Zbog onih što ne znaju šta sami da kažu. Teško onom ko ne sme da

kaže šta ga tišti, onom što nema čega da se seća... Taj se samo provlači kroz život. Taj se vrti po začaranom krugu osujećene taštine, i sebi postavlja neizbežno pitanje: Jesam li mogao drugačije? Takvom ne pada na pamet da umesto pitanja pruži odgovor – lepo je živeti, ma koliko da sam u svom životu grešio.

Ha, filozofija je zaludna rabota ako je razume samo onaj ko je nameće *filozofima na pola puta*.

Zato, da ipak pređem na svoju priču, bez ikakve pretencioznosti, bez stilske bravuroznosti, bez praznorečive retoričnosti...

Bila jednom jedna žaba... Gle, rimuje se sa *baba*...

Da probam malo drugačije.

Bila jednom jedna baka... Uf, sad se rimuje sa *raka*... To ne valja. To neću. Istina, treba misliti i o onom *posle*, onom neminovnom nebeskom prostranstvu kud sve duše uteknu, gde sve izgovorene reči, čiji odjeci nikako ne prestaju, lutaju vaseljenskim beskrajem. Ali, o tome odlučuje *sveopšti um*.

Vraćam se priči o žabi.

Bila jednom jedna žaba. Mala, svevida. Živela je u jendeku obraslom barskom travom kraj poljskog puta što vodi u malu ravničarsku varoš. Meštani su žabicu zvali Daba.

Daba je danju dremala na šarenom kamenu, koji je štrčao iz kaljave vode jendeka, i redovno se oglašavala isprekidanim kreketanjem u pravilnim vremenskim razmacima. Ne previše glasno. Povremeno bi sasvim ućutala i kolutala okicama ne bi li kogod spazila na vidiku. Pa ako bi neki prolaznik bio baš radoznao i previše se približio *njenoj teritoriji*, na vreme bi ga opomenula da su tuđa posla najopasnija posla.

U sumrak bi se Daba snažnijim kreketanjem pridruživala ostalim članovima hora male kolonije kreketuša u jendeku. I to kreketanje trajalo bi do kasno u noć.

Jedne večeri, baš kad se nasmešeni mesec sakrio iza jednog oblaka, dok je marljivi hor uvežbavao svoju novu ariju, u plitki jendek upade jedan debeljuškast čovek niskog rasta, u poderanim cipelama. I poče gundati, psovati na sav glas. Opsova i prljavu vodurinu, i pun mesec što se stao vitlati s onim nestašnim oblakom u nevreme, i žabe što su neujednačeno kreketale, i *proklete* cipele o čiji se odlepljen đon sapleo.

Sve žabe umuknuše, osim Dabe.

Ne sačekavši da siroti prolaznik otrese mulj s mokre odeće i malko se pribere, Daba ga iznenadi poskočicom:

– Di si kren'o, kud si poš'o? / Da bi znao gde si doš'o, / ne okreći sreći leđa, / vazda motri gde je međa, / gde jendeku možeš prići, / kako baru zaobići. / Krivci nisu žabe male, / nit cipele izandale. / Još manje je mesec žut / kriv što nisi vid'o put. / Ajd' sad beži, put pod noge, / ne prizivaj babaroge.

Zabezeknutog neznanca obli osećanje stida. I, kao da pred sobom vidi čoveka, a ne žabu, skrušeno uzvratil:

– U mutnu sam vodu pao zato što sam radoznao.

To reče i uteče.

Kraj priče.

Znam. Znam, biće *kritičara* kojima će ova kratka *slatka* pripovest o žabici Dabi izgledati kao nemaštovito, staromodno, prevaziđeno štivo bez „divljenja vrednog postupka“... Zvučaće kao eho davno napuštenih priča za decu izmiledih iz sedefastih školjki dalekih mora, dragocenih priča iz kojih su, nažalost, danas nemilosrdno pokradeni svi biseri milozvučja i dobrote. Zvučaće kao otpor *utvrđenim autoritetima post-postmodernizma* koji će, ni ne pročitavši priču do kraja, brže-bolje baciti to *piskaranje* bez „bizarnih spojeva erudicije i fantastike“ u *recycle bin*.

Za one koji će ozbiljno prionuti na posao da analiziraju ovo *delo*, evo i *malog* zadatka – tri pitanja:

- . Zašto žabica Daba nije izabrala suroviji način da se obračuna sa prestupnikom?
- . Da li je debeljuškastom čoveku trebao nauk?
- . Da li autoru priče treba pouka da se mane nezgodnih poruka?

P.S. Baš me zanima hoće li i moji unuci jednoga dana zaiskati neku priču svoje bake. Ili će, možda, poželeti da svet *osveže* zanosom sopstvene mašte.